

Inge Axelsson: Atombomben kastar åter sin skugga över oss

Svenska Dagbladet "Under strecket" den 20 okt. 2017

Nobels fredspris till ICAN:s antikärnvapenkampanj blir förhoppningsvis en väckarklocka för vårt slumrande engagemang mot ett av de största hoten mot mänsklighetens överlevnad. Det återstår att se om det föreslagna förbudsavtalet är det första rejäla steget mot en säkrare värld eller ett slag i luften.

För två veckor sedan tillkännagav den norska Nobelkommittén att den beslutat att tilldela årets fredspris till International Campaign to Abolish Nuclear Weapons (Internationella kampanjen för att avskaffa kärnvapen, ICAN). Enligt motiveringen får organisationen priset "för dess arbete för att uppmärksamma de fruktansvärda humanitära konsekvenserna av all användning av kärnvapen, och för sina banbrytande ansträngningar att uppnå ett fördragsbaserat förbud mot sådana vapen". ICAN:s svenska generalsekreterare Beatrice Fihn kommer att vara den enda kvinna som i år får motta ett Nobelpris.

Men vad är ICAN för organisation? Låt oss gå tillbaka till år 1961 då en liten grupp läkare i Boston, USA, bildade Physicians for Social Responsibility (PSR) för att motarbeta framför allt kärnvapen. De fick sitt publika genombrott när de påvisade att barn i USA i sina tänder hade den radioaktiva isotopen strontium-90, som härstammade från kärnvapenprover. Det ledde till ett uppror bland amerikanska föräldrar som bidrog till att USA och övriga kärnvapenmakter kom överens om ett förbud mot kärnvapenprov i atmosfären. Endast provsprängningar under jord var fortsatt lagliga.

En av grundarna av PSR var Bernard Lown, en framstående amerikansk kardiolog som utvecklat defibrillatorn, slopat det månadslånga sängläget efter hjärtinfarkt och infört Astras lokalbedövningsmedel lidokain som medel mot hjärtarytmier, framsteg som gjort honom världsberömd. Han tog kontakt med sin ryske vän Jevgenij Tjasov, ledande rysk kardiolog och husläkare för potentaterna i Kreml. Tillsammans med några kolleger bildade de 1980 en internationell läkarförening för att förebygga kärnvapenkrig: International Physicians for the Prevention of Nuclear War (IPPNW). Huvudkontoret förlades till Boston och PSR blev dem amerikanska grenen av IPPNW. Den svenska grenen bildades året därpå: Svenska läkare mot kärnvapen (SLMK).

Föreningen blev en framgång. Den fick Nobels fredspris 1985 och hade då 135 000 medlemmar i 41 länder. Nobelpriskommittén fick dock kritik för att Tjasov

tillhörde den sovjetiska nomenklaturen. En presskonferens i Oslo blev dramatisk: en sovjetisk journalist segnade plötsligt ned, de två världsberömda kardiologerna konstaterade hjärtstopp och satte igång hjärtlungräddning inför tv-kamerorna. Mannen överlevde. Lown konstaterade, när presskonferensen återupptogs, att "när det blir kris, när liv är i fara, samarbetar sovjetiska och amerikanska läkare", och fortsatte: "den stora fara som mänskligheten står inför idag är plötslig nukleär död".

Regeringarna och medierna i flera av Natoländerna var 1985 (liksom 2017) kritiska mot fredspriset. Den västtyske förbundskanslern Helmut Kohl ville att fredspriset skulle återkallas. Sekreteraren för Nobels fredspris fick i tysk tv frågan om det hade hänt tidigare att en regeringschef krävt att fredspriset skulle återkallas. Jo, sade sekreteraren, det hade hänt förr: Adolf Hitler krävde 1935 återkallande av priset till den tyske pacifisten Carl von Ossietzky, som då förvarades i ett koncentrationsläger. Det blev pinsamt för Kohl och kravet på återkallande begravdes snabbt.

80-talet var fredsrörelsens gyllene decennium. Gatorna fylldes med demonstrationer som krävde nedrustning. 1986 var antalet kärnvapen som störst: ofattbara 70 300 stycken, de flesta betydligt kraftigare än Hiroshima-bomben. År 1982 fick amerikanska och sovjetiska läkare i ett oredigerat tv-program redogöra för de troliga följderna av kärnvapenkrig. Det sägs ha nått 100 miljoner tv-tittare i Sovjetunionen. IPPNW bjöds in till Michail Gorbatsjov i Kreml för diskussion. I sina memoarer har Gorbatsjov berättat att mötet med läkarna och forskarna från IPPNW fick honom att inse att nedrustning av kärnvapnen var nödvändig. Äntligen började Sovjetunionen och USA minska sina groteska nukleära arsenaler. Idag är antalet kärnvapen i världen nere i "bara" omkring 14 930, en minskning med 79 procent från rekordåret 1986.

Fredsdemonstrationerna och den pacifistiska debatten stillnade när Berlinmuren föll och kalla kriget upphörde. Domedagsklockan på omslaget till Bulletin of the Atomic Scientists vreds tillbaka från 3 minuter i midnatt till 17 - minuter i midnatt. Men i mitten av 90-talet försämras det internationella läget åter. Tövädret mellan Ryssland och USA upphörde. Indien, Pakistan, Nordkorea och eventuellt Iran kärnvapenrustade. Nu står samma domedagsklocka på två och en halv minut till midnatt, det mest akuta läget sedan 1959. Men inga fredsdemonstrationer äger rum och medierna ägnar kärnvapnen endast ett - förstrött intresse.

Varför denna nästan totala nukleära amnesi, denna minnesförlust? Den amerikanske historieprofessorn Lawrence Wittner och den brittiske läkaren John Launer – båda veteraner från fredsrörelsen – tror att självgodhet, blindhet och bortträngning förklarar mycket av minnesförlusten. Bortträngning är en

psykologisk försvarsmekanism som är nödvändig för hälsan – ingen står ut med att ständigt tänka på kärnvapenhotet – men nu har den blivit alltför dominerande.

2006 beslutade IPPNW att lansera ICAN som en kampanj mot kärnvapen med samma metoder som den framgångsrika organisationen mot personminor (International Campaign to Ban Landmines, ICBL). ICBL:s arbete hade lett till ett internationellt avtal med förbud mot personminor år 1997 och organisationen fick Nobels fredspris samma år. Flera stora militärmakter skrev inte på avtalet men marknaden för personminor föll ändå ihop efter avtalet. Grundaren Jody Williams citeras på ICAN:s hemsida: "Regeringar säger att ett förbud mot kärnvapen är osannolikt. Tro dem inte. De sade samma sak om ett avtal mot personminor."

ICAN är på samma sätt som ICBL en paraplyorganisation för lokala, nationella och internationella organisationer som strävar mot samma mål. Nu samlas 468 organisationer i 101 länder under ICAN:s paraply. ICAN fick tidigt stöd från Internationella atomenergiorganets tidigare generalsekreterare Hans Blix (hans videohälsning från den 28 augusti 2007 går att se på ICAN:s hemsida). Blix konstaterade att det finns två obekväma sanningar: mänsklighetens överlevnad hotas dels av klimatkrisen, dels av kärnvapnen. Han har i höst skrivit att Sverige bör underteckna avtalet om förbud mot kärnvapen.

År 2012 lanserade ICAN kampanjen "Don't bank on the bomb". Från 2015 har alla svenska storbanker tagit avstånd från investeringar i kärnvapen och skrivit in det i sina etiska riktlinjer. Handelsbanken avslutade exempelvis ett lån till General Dynamics och slapp därmed hamna i ICAN:s "Hall of shame". Att hänga ut ("name and shame") de banker och fonder som samarbetar med kärnvapenindustrin är ett av de skarpaste verktygen i ICAN:s verktygslåda.

Som vanligt när det gäller Nobels fredspris har valet hälsats med både hurrarop och burop. De som bör hurra är de 122 regeringar som den 7 juli i år röstade för FN-avtalet om förbud mot kärnvapen som ICAN fick fredspriset för. Organisationer som stött förbudet bör också hurra, däribland katolska kyrkan (Vatikanstaten har redan både undertecknat och ratificerat avtalet), Kyrkornas världsråd, Röda korset och Röda halvmånen, World Medical Association samt International Council of Nurses som representerar över 20 miljoner sjuksköterskor.

Buopen kommer huvudsakligen från de två länder som röstade mot förbudet och de 67 stater som bojkottade förhandlingarna och röstningen. Dit hörde alla nio kärnvapenländer (i ordning från flest till minst antal kärnvapen: Ryssland, USA, Frankrike, Kina, Storbritannien, Pakistan, Indien, Israel och Nordkorea). Burop kommer också från de länder som upplåter mark åt amerikanska

kärnvapen (Belgien, Holland, Italien, Turkiet och Tyskland), resten av Nato och de länder som ligger under USA:s kärnvapenparaply (främst Australien och Japan). Ett undantag är Nya Zeeland som har arbetat med avtalet och skrivit på det och veterligt inte straffats av USA för detta. Nya Zeeland ledde också 155 länder i FN som 2014 fördömde kärnvapen som inhumana. Länder som står Ryssland eller Kina nära är för övrigt inte lika följsamma som Natoländerna: Kuba, Venezuela och Vietnam har undertecknat avtalet.

Den kritik mot avtalet som hörts i Norden handlar framför allt om att det skulle vara verkningslöst, ett slag i luften, eftersom det bojkottas av alla länder med kärnvapen.

Hittills har 53 länder skrivit under avtalet och tre länder har ratificerat det. Avtalet träder i kraft när 50 länder har ratificerat det.

På svenskt håll kan vi förhoppningsvis se fram emot en seriös och saklig debatt om Sverige ska underteckna avtalet eller inte. Vi vet att Ryssland och USA har tillräckligt med kärnvapen för att utrota mänskligheten. Ett "lokalt" kärnvapenkrig mellan Indien och Pakistan med 1–2 procent av jordens kärnvapen skulle rubba norra halvklotets klimat så att även Europa troligen skulle drabbas av missväxt och hungersnöd. Världen har flera gånger varit hårresande nära att kärnvapenkrig startats av misstag. Behåller vi kärnvapnen kommer vi sannolikt drabbas av ett kärnvapenkrig förr eller senare.

Strax före sin död 1955 undertecknade Albert Einstein det så kallade Russell-Einstein-manifestet som fortfarande är aktuellt. För två år sedan firade ICAN dess 60-årsjubileum. Låt mig citera några rader ur det: "Där ligger framför oss, om vi väljer det, ständiga framsteg i lycka, kunskap och vishet. Ska vi i stället välja död därför att vi inte kan glömma våra gräl? Vi vädjar som människor till människor: kom ihåg er medmänsklighet och glöm resten. Om ni kan göra det ligger vägen öppen till ett nytt paradiset; om ni inte kan, ligger risken för universell död framför er."

Inge Axelsson

Professor em i medicinsk vetenskap och ledamot av SLMK:s vetenskapliga råd.